

bioetičar mora biti svjestan da zbog »zadovoljavanj(a) sadašnjih potreba« ne smiju biti »ugrožene potrebe budućih generacija« (str. 142.). I na kraju, ono na što svaki bioetičar treba usmjeriti pozornost jest opasnost koja dolazi od strane same znanosti, jer čak i znanost »može u određenim okolnostima pridonositi razaranju svega onog što dovodi do kvalitete i sreće čovjeka« (str. 142.). Švob ovdje prije svega misli na eksplozivan, ali često i nepredvidljiv napredak u biomedicini koji, osim izvanrednih koristi, za sobom povlači i realne opasnosti, jer osim principima proizašlim iz zahtjeva održivog razvoja, pristup biološkom i medicinskom napretku isto treba biti ograničen humanističkim normama. U tom pogledu uloga znanstvenika u istraživanju nije jedinstvena, jer njegova postignuća »mogu biti iskorištena i za druge – nehumane svrhe« (str. 125.).

Napokon, čini se da Švob humanist prešutno priznaje da prirodnoznanstveni racionalizam – kao brana svim vrstama ideologija – pokazuje svoje granice, pa čak i nemoć, upravo na pitanju o budućnosti humanizma. Naime, usprkos svim racionalnim usidrenjima prirodnoznanstvenog mišljenja, kao i strogim eksperimentalno-istraživačkim kriterijima, biološka i kulturna budućnost ljudske vrste – a time i znanosti općenito – postaje upitna, jer sve što je znanstveno-tehnički izvedivo nije uvijek i etički dopušteno. Stoga budućnost biološkog i kulturnog opstanka ljudske vrste ne leži toliko u rukama znanosti koliko u nadi o postojanju »kulturne tolerancije suživotnih obrazaca kulture« (str. 119.). Pa bez obzira što nam je vrlo teško zamisliti budućnost bez postojanja neideologijskog mišljenja, etička briga o »životinjskom i biljnom životu ... sveopća zaštita ljudskih bića ... etički pristup raznim narodima, populaciji, spolu, konfesijama i uvjerenjima ideal je«, ali i zadatak, »prema kojem ljudski rod treba i dalje težiti« (str. 120.).

Željko Oštarić

Odjel za sociologiju, Sveučilište u Zadru, Zadar, Hrvatska

Stanko Bašić

Razgovorom prema životu: hrvatske povijesne teme

Zadar, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 2003, str. 333.

U koricama ove zanimljive i primjereno naslovljene knjige sadržani su autorovi razgovori s odabranim i kompetentnim sugovornicima u posljednjih dvadesetak godina, u povodu određenih važnih znanstvenih i kulturnih događaja (skupova, objavljivanja i predstavljanja osobito vrijednih knjiga i sl.) o podnaslovljenoj i široj tematici. Dobro postavljenim pitanjima, što podrazumijeva i dobru upućenost onoga koji pita u probleme o kojima se razgovara, kako bi pravi razgo-

vor bio uopće moguć, dobiveni su mnogi relevantni odgovori, pa i cijele rasprave o kulturnima, znanstvenim i političkim pitanjima iz hrvatske prošlosti i sadašnjosti kao znatan i važan prinos istini o tim temeljima i uvjetima ukupne hrvatske opstojnosti.

Širok raspon tema naznačenih podnaslovom moguće je preciznije podijeliti u tri osnovna dijela. Prvo, to su kulturnopovijesne, jezikoslovne, književne i religijske teme koje obrađuju prije svega *hrvatski kulturni identitet*, zatim su to teme iz *hrvatske političke povijesti i suvremenosti* i *hrvatskome nacionalnom identitetu*, dok treći, manji dio, elaborira neke druge zanimljive kulturološkijske, odnosno religiozološkijske teme (*Mit o Ozirisu – temelj novozavjetnoga Isusa*, s dr. Igorom Uranićem, *U Saloni se štovao Mitra*, s dr. Željkom Miletićem i *Mormoni nisu Ku-Klux-Klan*, s Ivanom Valekom). Ovu podjelu, naravno, ne treba shvatiti prestrogo, budući da nije lako povući oštru graničnu crtu koja bi, bez ostatka, dijelila i rubricirala sve teme razgovora, što su dijelom manje ili više, međusobno povezane.

Prvoj skupini tema pripadaju razgovori o hrvatskoj kulturnoj povijesti i hrvatskom kulturnom identitetu, a koje ćemo navesti telegrafski:

- *Je li Marulić »otac hrvatske književnosti«?*, s akademikom Eduardom Hercigonjom, u povodu znanstvenoga skupa *Glagoljica u Dalmaciji* o kulturnom značenju Misala iz 1483. i glagoljaštva općenito, o Maruliću kao prijelazu u kontinuitetu iz srednjovjekovne u novu stilsku formaciju.
- *Tri hrvatska pisma: glagoljica, cirilica i latinica*, s akademikom Josipom Bratulićem, u povodu predavljanja *Leksikona hrvatske glagoljice*, koji pokazuje da je, usprkos zabacivanju te činjenice, »cirilica jednako tako hrvatska kao i glagoljica kao i latinica«.
- *Herman Dalmatin vratio se kući*, s akademikom Žarkom Dadićem, povodom njegove knjige *Herman Dalmatin*, o prvomu velikom, ali široj znanstvenoj javnosti malo poznatom hrvatskom filozofu i znanstveniku zapadnoeuropskoga platonizma i aristotelizma, što su prenijeli srednjovjekovni arapski filozofi.
- *Kožičičevi unikati u lenjingradskoj biblioteci*, s akademkinjom Anicom Nazor, o Zdraninu Šimunu Kožičiću koji je u prvoj polovici 16. stoljeća osnovao tiskaru u Rijeci i u njoj na glagoljici tiskao knjige koje je sam pripremio.
- *I ruševine su spomenici*, s prof. dr. Milanom Kruhekom, u povodu objavljivanja njegove knjige *Graditeljska baština Karlovačkog Pokuplja*, koja prikazuje tu baštinu od njezinih početaka u ranom hrvatskom srednjem vijeku do Domovinskoga rata.
- *Pomicanje granica*, s prof. dr. Ivom Petriciolijem, povodom njegove monografije *Tisuću godina umjetnosti u Zadru*, koja obrađuje razdoblje od 5. do 15. stoljeća i time pomiče donju početnu granicu u starokršćansko doba.
- *Učinili smo nemoguće*, s dr. sc. Antunom Vujićem, glavnim urednikom *Hrvatskoga leksikona* Leksikografskoga zavoda »Miroslav Krleža«, značajnoga djela hrvatske kulture, prvoga takve vrste u samostalnoj državi Hrvatskoj, kojega je

prihvatio velik dio relevantne hrvatske kulturne javnosti, uz napomenu da je bilo i nekih drugih mišljenja.

- *Leksikon ne smije biti »liber vanitatum«*, s akademikom Augustom Kovačecom, glavnim urednikom *Hrvatskoga općeg leksikona* (dakle, nacionalnoga i općega) također vrijednoga i opsežnoga kulturnog projekta s oko 50.000 natuknica na 70 araka.
- *Leksikon će svjedočiti hrvatsku kulturnu stvarnost*, s prof. dr. Adalbertom Rebićem, glavnim urednikom *Religijskoga leksikona*, također prvoga priručnika takve vrste koje pišu hrvatski autori o različitim religijskim činjenicama i fenomenima općenito i o konkretnim pojedinačnim religijama.
- *Hrvatski jezik i srpski jezik, dva različita standarda oduvijek*, s prof. dr. Ivom Pranjkovićem, u povodu Slavističke škole u Puli, o razlikama dvaju jezičnih standarda tj. dvaju različitih jezika – hrvatskoga i srpskoga, a koje se može tumačiti s različitih motrišta: standardološkoga, dijelektološkoga, sociolingvističkog, povijesnoga.
- *Deklaraciju je napisala žudnja za slobodom*, s prof. dr. Miroslavom Brandtom, o *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika iz 1967.*, u kojemu je točno kazano tko su bili autori Deklaracije Matice hrvatske i koji su im bili motivi.

U drugu skupinu tema o hrvatskoj političkoj povijesti i suvremenosti i nacionalnom identitetu spadaju razgovori od kojih ćemo spomenuti one najistaknutije:

- *Od krbavskog poraza do sisačke pobjede, sto godina bez prekida hrvatski je narod vodio borbu za svoju opstojnost, što je jedinstven slučaj u povijesti!*, s prof. dr. Milanom Kruhekcom, povodom njegove knjige *Krajiške utvrde Hrvatskog kraljevstva u 16. stoljeću*, o čemu je naslov razgovora sažeto rekao ono osnovno.
- *Turski arhivi kriju pravu istinu*, s prvim hrvatskim turkologom prof. dr. Nenadom Maočaninom, u povodu njegove knjige *Turska Hrvatska*, nastale na izvorima turskih i hrvatskih arhiva, o povijesti hrvatskih zemalja u doba turske vladavine.
- *Arhivi svjedoče hrvatski teritorij*, s dr. Josipom Kolanovićem, ravnateljem Hrvatskoga državnog arhiva, povodom predstavljanja značajnih izvora za hrvatsku povijest – zapisnika Hrvatske kraljevske konferencije, koju je osnovao Hrvatski sabor 1685. kao svoju ustanovu koja je donosila bitne zaključke (kada se nije moglo sazvati Sabor zbog ratnih okolnosti) za obranu Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.
- *Hrvat je onaj tko se Hrvatom osjeća*, s prof. dr. Nevenom Budakom, u povodu zbornika *Etnogeneza Hrvata* kojega je on uredio na temelju istoimenoga znanstvenog skupa, koji ne daje odgovor o podrijetlu Hrvata jer znanost siguran odgovor ni nema, a suvremeno hrvatstvo, uključujući i ono u dijaspori stvar je osjećaja, odnosno opredjeljenja.
- *Ne tražite od povjesničara da potvrđuje mitove*, s istim autorom, u povodu udžbenika *Radanje suvremene Hrvatske i Europe*, što ga je napisao u koautor-

stvu s Vladimirom Posavcem, a kojega je odbilo Ministarstvo prosvjete za ministricu Ljilje Vokić, zbog sporne krunidbe kralja Tomislava.

- *Strossmayerov zanos liberalnim katolicizmom*, s mr. sc. Mariom Strechom, povodom njegove knjige *Katoličko hrvatstvo: počeci političkog katolicizma u Banskoj Hrvatskoj 1897.-1904.*, o naslovljenom i danas sve aktualnijem i diskutabilnom problemu, zatim;
- *Politička stvarnost je permanentan rat*, s prof. dr. Hrvojem Lorkovićem, inače prirodoslovcem, povodom njegovih knjiga *Odjeci izvana* i *Ogledi o narodima*, o puču Vikić-Lorković, o stanju duha u emigraciji, o proturječjima politike i dvostrukosti (bizantštini) demokracije.
- *Svaka politika platila je račun*, s dr. Jere Jarebom, u povodu predstavljanja pretiska njegove knjige *Pola stoljeća hrvatske politike 1895-1945.*, napisane kritički u povodu Mačekove autobiografije objavljene 1958. u New Yorku, osobito o Hrvatskoj u Drugome svjetskom ratu i Paveliću.
- *Politika kao mitska zona*, s Ivanom Aralicom, povodom njegova romana *Tajna sarmatskog orla*, o odnosu politike i književnosti, o političkom angažmanu pisca kao pisca i kao građanina (te je stavove poslije svojim vlastitim političkim angažmanom demantirao).
- *Bez pravice nema ni države*, s dr. sc. Pavom Barišićem, u povodu njegove knjige *Starčevićeva filozofija prava*, sa složenim odnosom politike i morala, gdje je Starčević i autorov odgovor na to trajno aktualno pitanje sadržan u samome naslovu razgovora.
- *Zagovaram Hrvatsku bez terora bogate manjine*, s akademikom Ivanom Supekom, povodom njegove knjige *Na prekretnici milenija*, o humanizmu općenito i pripravljanju »trećega puta« k uistinu demokratskoj i pravednoj Hrvatskoj.

Ono, međutim, što o ovoj knjizi treba posebno naglasiti, a što i najbolje govori o autorovu pristupu i razumijevanju njegove zadaće i namjere, jest izvrsno pogodan naslov: *Razgovori prema životu*, o čemu on sam govori u uvodu pod naslovom *Čemu razgovori?*

Raz-govor, dakle, kao put prema istini!

Dijalog (*dia-logos*), naime, jest razabiranje i sabiranje (*legein*) mogućnosti zajedništva u traganju za istinom, u svrhu humanoga suživljenja, to je usuglašujući govor ljudi, raz-govor o njihovim bitnim teorijskim i praktičnim pitanjima i interesima, a ne plemos (rat) ne polemika u kojoj se traže slabija mjesta protivnikova (ne sugovornikova) kako bi ga se lakše nadmašilo. On, znači pretpostavlja razlike (*dialego, dialegomai*), čak i suprotnosti koje su postavljene u dijalektički odnos, što znači da su one i prevladane i očuvane (*G. W. F. Hegel*). Inače, dijalog i nema smisla, tj. ako se svodi na potvrđivanje suglasnosti, ili je, zbog dispariteta ideja i stavova, nemoguć. Dijalog pretpostavlja otvorenost, a ne zadanost, on je antitetičko-sintetičko napredovanje na putu k otvorenu obzorju istine. Kao razgovor sa samim sobom i s drugim(a), kao dijalektička duhovna i egzistencijalna igra, on je način čovjekova opstanka. Osnovno načelo i uvjet svakoga dijaloga jest, dakle, otvorenost spram istine. Istina je ovdje shvaćena kao *aletheia*, otkrivenost, tj. ot-

krivanje skrivenosti, tajni i zagonetaka svijeta i života (bitka kakvu se rado prikri-
va – Heraklit). Stoga i treba uložiti napor promišljanja za to razotkrivanje! A puto-
vi su mišljenja upravo dijalogički (dijalektički) – neprestano postupno asimpto-
tičko približavanje istini, mudrosti (razumijevanju problema u njihovu temelju i
načelu) kao svjetioniku na otvorenu obzoru, s različitim strana i iznad suprotnosti
i njihovih sinteza.

Znači, istina nije samo *orthotes*, *adequatio intellectus et rei*, *korespondencija* subjek-
ta i objekta, jer bi to odvelo u teoriju odraza i dogmatizam. A nedogmatsko
shvaćanje istine implicira svijest o neposjedovanju »konačne«, »posljednje« itd. istine,
spoznanju da je u istini koju posjedujemo, koju smo postigli prisutna i primjesa
zablude (što proizlazi iz antinomičnosti ljudskoga uma), te s tim u vezi, i svijest o
spomenutu povijesnom, dijalektičkom i dijalogičkom putu prema istini. On, dakako
treba biti slobodan, s međusobnim povjerenjem, razumijevanjem i uvjerenjem
da su ljudi u osnovi orijentirani prema istini te da joj nešto mogu pridonijeti.

Bit i nužnost dijaloga izvire iz biti čovjekove kao na istinu usmjerenog, ali u odno-
su spram nje hendikepiranoga bića. To govori i o upućenosti čovjekovoj i na druge
u traganju za istinom i istinskim življenjem. I to ne samo kao na sugovornike s
kojima se slažemo ili im se suprotstavljamo i tako samo teorijski napredujemo u ras-
pravljanju o bitnim pitanjima putem jedinstva *pro et contra*, odnosno od teze preko
antiteze do sinteze – nove teze, već je riječ o upućenosti na Drugoga kako to
tematizira novija (od *G. F. W. Hegela* i *L. Feuerbacha* do filozofa egzistencije i *Martina
Bubera*) antropologija i praktička filozofija te suvremene hermeneutike, gdje je
problem Drugoga osnova i ključ poimanja zajednice i zajedništva. Jezik (govor) i
smisao kojega on prenosi svugdje su upućeni Drugome, prema njemu otvoreni.

Prava zajednica temelji se ne na spoju sile i obmane, nego na razumijevanju i
sporazumijevanju (pa je, prema tome, bitno dijaloška). Dijalog se vodi s pomoću
ideja, ali partneri u dijalogu moraju biti kadri da te ideje dopunjuju, korigiraju, a
neke odbacuju, ako spoznaju da to pridonosi približavanju »cjelovitoj« istini.

Ljudi su u dijalogu nositelji ideja. One su tada svojina ljudi, a ne nešto po sebi
postojeće, nezavisno i apstrahirano od ljudi. Prema tome, međusobno priznava-
nje osobnoga dostojanstva, individualnosti, slobode i ravnopravnosti sugovornika,
osnovno je polazište dijaloga.

Dijalog, osim toga, nije ni jednostavno podučavanje, »dociranje« ili indoktrinacija,
on, naprotiv, zahtijeva shvaćanje, dostizanje što je više moguće ispravnosti u su-
govornikovu mišljenju, suradnju u traganju za istinom.

Upravo u takvoj suradnji i jest vrijednost razgovora u ovoj knjizi i, dakako, velika
autorova zasluga što je te različite razgovore znalački i dosljedno vodio prema
njihovu zajedničkom cilju – otkrivanju i osvjetljavanju istine o hrvatskoj kulturnoj
i političkoj povijesti kao *conditio sine qua non* istinskoga suvremenog hrvatskog
kulturnog i nacionalnoga identiteta i njihove budućnosti.

Nikola Skledar

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska